

УДК 336.761

Т. С. Пасажко,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ В ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

T. Pasazhko,
PhD student at the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE WAYS TO IMPROVE FINANCIAL MECHANISM OF HOUSEHOLD SAVINGS
TRANSFORMATION INTO INVESTMENT RESOURCES OF UKRAINIAN ECONOMY

У статті розглянуто роль заощаджень населення в стимулюванні соціально-економічного зростання. Проаналізовано роль неорганізованих заощаджень в економіці та запропоновано власну класифікацію заощаджень населення за рівнем їх участі в економічних процесах.

Розглянуто ключові проблеми в процесі формування активних заощаджень в економіці України та визначено, що найголовнішим аспектом реформування поточного фінансового механізму трансформації заощаджень населення має стати інтенсифікація зусиль держави та бізнесу в сегменті захисту прав міноритарних акціонерів, реформування системи загально корпоративного управління, розробка моделі страхового забезпечення прямих та портфельних інвестицій населення.

Низка шляхів вдосконалення фінансової системи України, зазначених у статті, маючи на меті розширення інвестиційного спрямування заощаджень населення також матиме і загальний ефект на економіку України, покращуючи інвестиційний клімат в країні та роблячи її більш привабливою для іноземних інвестицій.

The author describes the role of household savings in economic growth stimulation. The role of unorganized savings in economy has been analyzed and has been offered its own classification of household savings in terms of involvement in economic processes.

Considered the key problems in the process of creation active savings in the economy of Ukraine and determined that the most important aspect of the current reform of the financial mechanism of transformation household savings should be focused on intensification of efforts of the state and business in the segment of protection of minority rights, reform of general corporate management, development model of direct insurance coverage of investments funds and portfolio investments development.

A number of ways of improving the financial system of Ukraine are offered the article, will also have the overall effect on the economy of Ukraine, improving the investment climate in the country and making it more attractive for foreign investment.

Ключові слова: заощадження населення, фінансовий механізм, інвестиційні ресурси, гарантування заощаджень, управління заощадженнями населення.

Key words: household savings, financial mechanism, investment resources, savings guaranteeing, management of household savings.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічне зростання є головною умовою функціонування фінансової системи, при цьому одним із ключових питань, є формування достатнього рівня інвестицій, а як результат піднесення національного добробуту. Насичення економіки інвестиційними ресурсами є складним і багатогранним завданням, вирішення якого дозволить досягти стабільного зростання економіки. Одним із найбільших джерел інвестицій в економіку є заощадження домогосподарств. Зважаючи на сучасний розвиток економіки України та низький рівень реалізації потенціалу заощаджень населення — вони є чи не найважливішим інвестиційним ресурсом економіки.

На сьогодні недостатньо уваги приділено можливості залучення заощаджень населення, які через завищений рівень ризику прямого та портфельного інвестування направляються здебільшого в банківську систему, або взагалі накопичуються в формі готівкових заощаджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням ролі заощаджень населення в формуванні інвестиційних ресурсів економіки займалася такі видатні вчені-економісти, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, П. Самюельсон, Дж. Р. Хікс і ін. Вітчизняні вчені в останні роки активно досліджують заощад-

ження населення, серед них варто відзначити праці таких учених, як М. Алексеєнко, В. Базилевич, О. Ватаманюк, Н. Дорофеєва, Т. Кізіма, С. Панчишин, М. Савлук, та ін.

У національній науці в аспекті вивчення заощаджень населення важливу роль відіграють дослідження Ватаманюка О. З., який підкреслюється змістовність заощаджень як частини доходу, що не витрачається на поточне споживання. Разом з цим, наприклад, Жупанін В.В. доводить, що категорія "заощадження населення" відображає систему суспільних відносин між індивідами з приводу збереження грошових коштів для їх використання у майбутньому, однак як зазначають такі дослідники, як Петренко Я.В., Туріянська М.М., Франченко О.Л. трактування сутності заощаджень залежить в тому числі від форми нагромадження заощаджень та може бути досить різною. Більшість вчених наголошують на основній ролі заощаджень населення в економіці — ресурс для фінансування інвестицій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

З огляду на сучасний стан економіки та брак інвестиційних ресурсів в економіці, головною метою дослідження є виявлення основних напрямів вдосконалення системи активізації заощаджень населення та їх трансформація в інвестиційні ресурси економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізація світової економіки, фінансових та господарських відносин є значним викликом для кожної окремо взятої країни. Враховуючи значні розриви в економічній, інфраструктурній, природній, культурній специфіці кожної країни світу виникає величезна проблема, щодо розроблення ефективної системи стимулювання соціально-економічного зростання.

На процес здійснення заощаджень суттєво впливає і стабільність політичної ситуації в державі. За нестабільної ситуації громадяни вкладають кошти в іноземні валюти або інші цінності, вивозять грошові нагромадження нелегально в інші країни, остерігаючись не лише їх знецінення, а й конфіскації. Навпаки, в умовах політичної стабільності населення завжди активніше вкладає свої заощадження у кредитно-фінансові установи у національній валюті.

У процесі дослідження різноманітних підходів до класифікації заощаджень населення, автор, зважаючи на зазначену проблематику, наголошує на необхідності приділити особливу увагу класифікації заощаджень за рівнем їх участі в економічних процесах:

— пасивні заощадження (заощадження, що здійснюються в грошовій або матеріальній формі та не беруть безпосередньої участі в економічних процесах — готівка, ювелірні вироби, предмети розкоші, житло тощо);

— умовно-активні заощадження (заощадження, що здійснюються здебільшого банківські інструменти та перетворюються на інвестиції за рахунок кредитування — депозитні, ощадні вклади, вклади в державні цінні папери тощо);

— активні заощадження (заощадження, що здійснюються в формі інвестування коштів у різноманітні фінансові інструменти або прями інвестиції, які є прямими стимулами економічної активності).

Таким чином, слід відзначити, що методи стимулювання різних видів заощаджень за наведеною вище класифікацією є досить різними, як і фактично їх роль в економіці.

Одним із ключових інструментів стимулювання умовно-активних заощаджень населення, зважаючи на високу чутливість заощаджень населення до ризиків є створення системи гарантування вкладів населення в банківську систему. Так, досвід країн, де діють системи гарантування заощаджень, показує, що основними цілями таких систем є:

— зміцнення довіри населення до держави (уряду) та до банківської системи загалом;

— створення захисту для вкладників з невеликими сумами заощаджень;

— використання заощаджень домогосподарств, як довгострокових ресурсів економіки;

— мобілізація заощаджень, збалансовуючи грошово-кредитну політику держави;

— захист банківської системи від фінансової кризи, забезпечення стабілізації і стійкості банківської системи та грошового обігу;

— підтримання здорового конкурентного середовища в банківському секторі.

Існує пряма залежність між сприятливою економічною ситуацією в державі та ощадним процесом. Зростання заощаджень, які необхідні для фінансування інвестицій, може стимулювати зростання економіки та подальше збільшення заощаджень. Ця залежність тою чи іншою мірою виявляється у більшості розвинених економік, проте механізм перетворення заощаджень в інвестиції може істотно різнитися, що і є фактично ключовим питанням дослідження.

Г. Гарсія, аналізуючи моделі гарантування вкладів населення, прийшов до висновку, що країни можна умовно розділити на шість груп, за моделями функціонування захисту:

1) повна відмова від захисту (наприклад, Нова Зеландія);

2) установлення пріоритету власникам депозитів перед іншими власниками вимог до неплатоспроможного банку, на відміну від державного гарантування вкладів (Австралія);

3) неформалізована гарантія;

4) обмежене гарантування вкладників банків, які стали неплатоспроможними;

5) гарантування в повному обсязі;

6) невизначеність питань щодо надання гарантування вкладів [1].

Як правило, системи страхування вкладів спрямовані на рівний захист депозитів всіх категорій вкладників: і населення, і юридичних осіб. Однак при цьому кожна із систем має свої особливості, конкретизуються види депозитів, на які поширюються гарантії. Наприклад, у 16 країнах страхуються виключно заощадження громадян (Швейцарія, Болгарія, Латвія, Литва, Македонія, Бангладеш, Перу, Домініканська Республіка). В інших країнах страхування поширюється і на юридичних осіб. У ряді країн дія системи не поширюється на заощадження її громадян, розміщених у іноземних банках (банках-нерезидентах) чи філіях національних банків, розміщених поза її межами (Японія).

Бойчук Т.В. зазначає, що при побудові української системи гарантування вкладів увагу слід акцентувати перш за все на власниках дрібних та середніх депозитів, щоб охопити масового вкладника (досягнення соціальної мети системи гарантування вкладів). Враховуючи фінансові можливості держави на етапі становлення системи, сферу її дії необхідно обмежити коштами фізичних осіб.

Система гарантування вкладів населення України яскраво проявила себе в 2014—2015 рр. коли збанкрутувала майже чверть банківських установ та Фонд Гарантування Вкладів фізичних осіб здійснив виплати в повному обсязі у відповідності до діючого законодавства. Однак, на нашу думку, саме цей факт є стримуючим для формування інвестицій населення (активних заощаджень), які фактично витісняються більш привабливими інструментами банківського ринку. Ключові характеристики умовно-активних та активних заощаджень в економіці України наведено в таблиці 1.

Таким чином, аналізуючи дані наведені у таблиці 1 можна зробити висновок, що в дійсності привабливість умовно-активних заощаджень з огляду на фактори ризику та доходу, такі характеристики як гарантованість, необмеженість по строкам та фіксований дохід є дуже привабливим для населення. В результаті чого, привабливість прямого та портфельного інвестування населенням є вкрай низькою (крім, аби що, само зайнятості та дрібного підприємництва).

Крім того, варто звернути увагу на те, що характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані заощадження, такі заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи. Неорганізовані грошові заощадження населення — ті заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах.

Існування значних обсягів неорганізованих заощаджень свідчить про те, що:

- фінансовий потенціал населення не знаходить свого застосування в опосередкованому інвестуванні ні через споживання, ні через систему організованих заощаджень;

- населення України не певне у своїх очікуваннях і, незважаючи на різке зростання організованих заощаджень, прагне зберігати значну частину фінансових активів на руках;

- наявний фінансовий потенціал населення потребує свого якнайшвидшого застосування; чим довше він знаходиться у неефективній формі, тим більшими збитками це обертається для суспільства;

- гіпертрофоване прагнення населення до споживання (як видно з динаміки кредитування), найвірогідніше, в майбутньому призведе до витрачання фінансового потенціалу на споживчі витрати, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для інноваційного розвитку економіки;

- формування фінансового потенціалу населення, очевидно, відбувається за значного впливу тіньових доходів громадян, які не були включені в дослідження через неможливість їх об'єктивної оцінки [6].

Таблиця 1. Ключові характеристики умовно-активних та активних заощаджень в економіці України

	Умовно-активні заощадження	Активні заощадження
Фінансовий посередник, що забезпечує накопичення коштів	Банки	інвестиційні компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та ін.
Тип доходу	Фіксований	змінний
Строк	майже без обмежень	середньо та довгостроковий
Гарантія доходу	гарантований (до 200 тис. грн.)	не гарантується (крім НПФ)

Джерело: складено автором.

Вдосконалення системи управління залученням заощаджень населення передбачає використання комплексного підходу, спрямованого на поетапну реалізацію ряду конкретних завдань:

- виявлення потреби регіону в додаткових фінансових "вливаннях", у т.ч. з боку населення, проведення розрахунків і обґрунтування істотності локалізованих засобів домогосподарствами в реалізації економічного розвитку регіону і виявлення необхідних умов для їх залучення;

- аналіз і оцінка ощадного потенціалу населення. Пріоритетним тут виступає використання не стільки офіційних статистичних даних, а скоріше безпосередня інформація від населення, яка отримується за допомогою проведення соціологічних опитувань. Визначення рівня готовності населення до заощадження засобів (але і більшою мірою їх вкладення) передбачає встановлення ключових моментів ощадної активності громадян, що полягають у визначенні:

- величини заощаджень, потенційно застосовної з метою інвестування;

- пріоритетних напрямів в розміщенні заощаджених засобів населенням;

- впливаючих чинників і мотивів до заощадження засобів;

- переваг окремих груп населення і особливостей їх ощадної поведінки;

- привабливих напрямів для залучення заощаджень, виходячи з переваг населення і державних пріоритетів. Специфіка управління на даному етапі полягає в ефективному використанні заощаджень на взаємовигідній основі з орієнтацією на пріоритетність інтересів самих власників резервних засобів;

- вдосконалення виявлених пріоритетних напрямів з метою ефективного розміщення заощаджень населення. Нормативно-правова недопрацьованість, недостатній економічний розвиток і територіальне розповсюдження фінансових посередників, що привело у результаті до слабкого використання приватного ощадного потенціалу як джерело фінансування регіональної економіки, викликають необхідність в негайній реалізації даного етапу [3].

Для найповнішої оцінки потенційних обсягів заощаджень населення, які можуть бути використані, як депозитні ресурси, банку слід розрізняти вже мобілізовану частину депозитного потенціалу, до якої відносяться банківські депозити, вкладення у цінних паперах, іноземна валюта та інше, та іммобілізовану частину, оцінку якої і має проводити банк для формування ефективної депозитної політики.

У реаліях сьогодення ефективній реалізації депозитної політики та активній мобілізації заощаджень на-

Рис. 1. Динаміка індексу економічної свободи та окремих його показників

Складено автором за даними.

селення на банківські рахунки заважають наступні чинники:

- існування значного обсягу заощаджень населення, що зосереджені у неорганізованій формі зберігання;
- недовіра населення до діяльності різних фінансово-кредитних інститутів;
- відсутність надійної системи економічної безпеки вкладників;
- недосконалість існуючих інструментів фінансового ринку;
- переважання мотиву страхування при заощадженні коштів [4].

З метою підвищення ефективності реалізації депозитної політики банку є доцільним проведення моніторингу депозитного потенціалу грошових заощаджень населення, адже необхідною умовою організації ефективного управління залученими ресурсами банку є наявність достатньої та достовірної інформації про процеси, що відбуваються в сфері формування та використання заощаджень.

Головною метою проведення спеціалізованого моніторингу ринку заощаджень на регулярній основі є забезпечення керівництва банку повною, своєчасною та достовірною інформацією, необхідною для вироблення комплексу заходів щодо ефективного залучення приватних заощаджень до депозитної бази.

Для мобілізації і найбільш повного використання заощаджень населення як депозитного ресурсу першочергового значення набуває комплексне вивчення складу потенційних інвесторів, їхніх пріоритетів у розміщенні заощаджень, достовірна оцінка реальних можливостей мобілізації накопичених ними коштів. З цієї метою була розроблена система діагностики ринку заощаджень на основі даних постійно діючого моніторингу, результати якого дають змогу реально оцінити ситуацію та позиції вкладників, але і, більш того, передбачити і сформулювати стратегію розвитку ощадного ринку на довгострокову перспективу.

Реалізація регулярного моніторингу з метою вироблення пропозицій щодо залучення заощаджень населення в депозитні форми зберігання може бути реалізована в три етапи. На першому етапі проводиться методологічне забезпечення проведення моніторингу, визначаються основні параметри його реалізації: мета, задачі,

ключові напрямки і характеристика показників, що досліджуються. Аналіз зібраної інформації становить зміст другого етапу, а виявлення на її основі напрямків по залученню заощаджень з наступною їхньою реалізацією — це завдання наступного третього етапу моніторингу [5].

Організація спеціалізованого моніторингу депозитного потенціалу грошових заощаджень населення передбачає збирання інформації за наступними трьома напрямками: моніторинг ключових загальноекономічних показників, моніторинг ощадних переваг населення і моніторинг інституціонального середовища ринку.

Для реалізації моніторингу важливе значення має вибір ключових

індикаторів. До їх числа відносяться:

- дані про структуру, динаміку і мотиви заощаджень населення, а також їх періодичність і величину;
- показники, що дають змогу враховувати суб'єктивні оцінки, настрої та очікування населення в сфері ощадної поведінки, їх інвестиційні переваги;
- група спеціальних показників, що характеризує сприйняття населенням соціально-економічної і політичної ситуації в країні та регіоні;
- результати експертних оцінок про частку коштів населення, потенційно можливих до залучення в організовані форми зберігання.

Кінцевим висновком управління повинні стати акумуляція і доведення до реального сектора заощаджень населення, що супроводжується поліпшенням добробуту їх власників. Результативність використання залучених засобів і заощаджень населення.

Серед факторів, що стримують інвестиційне спрямування заощаджень населення слід виділити цілу низку факторів, серед яких значущу роль відіграють не лише економічні чи фінансові, а й правові. З огляду на це, для Української економіки доцільним є аналіз індексу економічної свободи та деяких його складових, що розраховується експертами Wall Street Journal і Heritage Foundation. Динаміку індексу та окремих його показників наведено на рисунку 1.

Аналізуючи дані наведені на рисунку 1. Необхідно зазначити, що загалом рівень економічної свободи в Україні оцінюється на дуже низькому рівні (майже найгіршому серед країн пострадянського простору). При цьому найбільш важливим з наведених на рисунку 1 показників є показники "свободи інвестицій" та "захист прав власності", які протягом майже всього періоду аналізу знаходилися на рівні близько 20 та 30 балів зі 100 відповідно. Таким чином, найбільш загрозливим для економічної діяльності в Україні є:

- проблеми з відкриттям та функціонуванням приватного бізнесу;
- недосконалість у захисті інвестицій;
- порушення прав власності на приватне майно, цінні папери, та корпоративну власність;
- значні прогалини в законодавстві, щодо корпоративного управління бізнесом;

— порушення прав міноритарних інвесторів (здебільшого це є саме фізичні особи — приватні інвестори);

— неузгодженість законодавчих актів в аспекті регулювання прав власності.

Вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду стимулювання накопичень та особливостей функціонування механізму залучення заощаджень домогосподарств для вирішення важливіших макроекономічних проблем, дозволяє запропонувати такий комплекс заходів для реалізації в Україні.

1) реформування моделі гарантування вкладів населення шляхом:

— оптимізації умов та розміру виплати гарантованої суми повернення коштів вкладників кредитних спілок (з урахуванням фактору ризику даного сегменту);

— розробки моделі фонду гарантування вкладів учасників інвестиційних фондів (до прикладу, у країнах Балтії створені гарантійні фонди інвестування — державні інститути, що генерують внески інвестиційних фондів та відшкодовують можливі втрати домогосподарств), гарантуючи таким чином вклади не лише у банки та пенсійні фонди, а й в інвестиційні компанії.

2) доцільним є використання державних цінних паперів як фінансового інструменту активізації ресурсів домогосподарств та залучення їх тимчасово вільних коштів. Головними принципами при цьому мають бути: простота, зручність та доступність державних цінних паперів для населення — розширення каналів розміщення державних цінних паперів, шляхом залучення банків, поштово-касових відділень, та інших фінансових посередників: страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії. З цією метою доцільні:

— підвищення функціональності державних цінних паперів для фізичних осіб;

— універсалізація урядових цінних паперів за термінами обігу, гнучким схемам нарахування доходу та умовам погашення;

— надання податкових пільг інвесторам казначейських цінних паперів.

3) необхідне запровадження державної Програми пенсійних заощаджень, які забезпечують спрощену трансформацію поточних заощаджень населення у резерви майбутнього пенсійного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, найголовнішим аспектом реформування поточного фінансового механізму трансформації заощаджень населення має стати інтенсифікація зусиль держави та бізнесу в сегменті захисту прав міноритарних акціонерів, реформування системи загально корпоративного управління, розробка моделі страхового забезпечення прямих та портфельних інвестицій населення. Низка дій, зазначених вище, маючи на меті розширення інвестиційного спрямування заощаджень населення також матиме і загальний ефект на економіку України, покращуючи інвестиційний клімат в країні та роблячи її більш привабливою для іноземних інвестицій.

Література:

1. Бойчук Т. В. Принципи організації систем гарантування заощаджень та можливості застосуван-

ня зарубіжного досвіду в Україні [текст] / Т.В. Бойчук // Право і суспільство. — 2012. — № 3. — С. 104—110.

2. Кондрацька Н.М. Сучасний стан та особливості трансформації заощаджень домогосподарств через банківські інструменти [текст] / Н. М. Кондрацька // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. — 2013. — Вип. 19, № 1. — С. 184—192.

3. Кулеша В.О. Сутність і особливості управління заощадженнями населення [текст] / В.О. Кулеша // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2008. — Вип. 21. Ч. 2.

4. Одінцова Т. М. Заощадження населення як джерело інвестиційних ресурсів української економіки [текст] / Т.М. Одінцова // Бізнес Інформ. — 2014. — № 7. — С. 89—92.

5. Олійник А.В. Економічні чинники стимулювання залучення заощаджень населення у банківську систему в умовах доларизації економіки [текст] / А.В. Олійник, О.А. Романюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2010. — Т. 3. — № 3. — С. 169—172.

6. Петренко Я.С. Неорганізовані нагромаджені заощадження в механізмі трансформації заощаджень в інвестиції [текст] / Я.С. Петренко // Економіка України. — 2010. — № 1. — С. 54—59.

7. Heritage Foundation: 2015 Index of economic freedom / <http://www.heritage.org/index/ranking>

References:

1. Boychuk, T. V. (2012), "The principles of systems to guarantee savings and the possibility to use foreign experience in Ukraine", *Pravo i suspil'stvo*, vol. 3, pp. 104—110.

2. Kondrats'ka, N.M. (2013), "Current status and characteristics of transformation household saving through bank instruments", *Problemy ratsional'noho vykorystannya sotsial'no-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsiyi*, vol. 19, pp. 184—192.

3. Kulesha, V.O. (2008), "Nature and features of household savings management", *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 21.

4. Odintsova, T. M. (2014), "People's savings as a source of investment resources for Ukrainian economy", *Biznes Inform*, vol. 7, pp. 89—92.

5. Olijnyk, A.V. (2010), "Economic factors incentives to attract savings to the banking system in terms of dollarization of the economy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 169—172.

6. Petrenko, Ya. S. (2010), "Unorganized accumulated savings in the mechanism of transformation of savings into investments", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 54—59.

7. Heritage Foundation (2015), "Index of economic freedom", available at: <http://www.heritage.org/index/ranking> (Accessed 18 May 2015).

Стаття надійшла до редакції 12.05.2015 р.